

УЗВИШЕНОСТ КАО (ПЕСНИЧКА) МЕРА СТВАРИ

Братислав Р. Милановић, *Плава медуза*, СКЗ, Београд 2022

Књижевно дело Братислава Р. Милановића, настајало од седамдесетих година наовамо, већ је прошло ону строгу књижевноестетску проверу и валоризацију и књижевне критике и историје књижевности, али и строг и истанчан укус поштоваоца праве, чисте поезије. У тумачењима и вредновањима углавном је истицан особен песнички израз, везаност за културно и историјско наслеђе, али и висок степен естетизације који овај песник негује од почетка у свом изразу.

Да је реч о песнику и књижевнику високе културе сведочи, осим тога, и избор ствараоца о којима је Милановић писао и теме и проблеми којима је посвећивао своју критичарску пажњу. Тако је у избору и предговору *Најлепших ђесема Анице Савић Ребац*, преко вредности које препознаје код ове особене личности наше културе, која се добрим делом ослањала на *Хелагу и јелинство – симболе мудрости, уметности и чистиоће*¹, могуће учитати и оне узвишене поетске принципе којима је и сâм тежио. Интервјуи које је у различитим периодима живота и различитим поводима давао, као прави мали есеји или аутопоетички записи, такође, говоре о принципима којима се у стварању руководи, о доследности да прати своје високо постављене естетске критеријуме, чак и онда, или баш онда када се свет вредности какав познајемо духовно и цивилизацијски урушава и када је, како каже, „пад несумњив”, „у свему”², а песник позван да се томе, на свој начин, супротстави.

Отуда његово схватање да је суштина поезије нека врста отпора, односно *нејријсџајања*³ „на свет који рођењем нисмо бирали, на језичке склопове који су потрошени, на туђу вољу која жели да се наметне, на божанску и људску неправду, на љубав вољене према другоме, на лоше карактере, на живе људске карикатуре, на глупе законе, на нормирање свести, на физичко насиље и, на крају крајева, на пролазност и смрт”⁴. Промене у схватању и природи поезије донеле су нужно и промене у схватању и природи самог песника. Некада је, како Милановић каже,

¹ Братислав Р. Милановић, предговор у: *Најлепше ђесме Анице Савић Ребац*, Ариадна, Београд 2010, 7.

² Братислав Р. Милановић, „Песник у времену”, у: *Братислав Р. Милановић: ђесник*, зборник, уредник Драган Хамовић, Народна библиотека „Стефан Првоченчани”, Краљево 2010, 18.

³ „Поезија је непристајање на уобичајено. Она је изван важећих система, посебан, јединствен, аутентичан. То провоцира постојећа, утврђена, општа и помало излизана правила у језику, синтакси, семантици, друштвеним облицима понашања. Самим тим што говоре друкчијим језиком, они друкчије и мисле”, Братислав Р. Милановић, „Ништа нећу да прећутим”, „Разговор са песником”, разговарао Драган Мраовић, *Песничке новине*, број 8/74 (2011), 16.

⁴ Б. Р. Милановић, „Песник у времену”, 21.

„песник био принц књижевности, префињен дух, оштар ум, племић у језику”, те он, у том смислу, себе сматра *сшаромодним*.⁵ Сама чињеница да је у свом вишедеценијском бављењу поезијом и књижевношћу уопште, неговао принцип узвишености, где га ниједног тренутка није напуштала та, андрићевски речено, *жеђ за лејошом и савршеншћом*, при чему су свеукупно цивилизацијско и национално, културно наслеђе, историјско колико и митолошко, чинили често полазиште његове поетске инспирације и песничке имагинације, говори да је за Милановића песник и да је Милановић *песник високе културе*, аристократа, тачније, духовни аристократа, што је сасвим у духу мисли Николаја Берђајева да „аристократија није друштвени слој већ духовни принцип”.

Тај принцип оличен је и у најновијој књизи *Плава медуза*, објављеној у јубиларном Колу Српске књижевне задруге, којим се оправдавају сви побројани квалитети његовог песничког израза. Овом збирком песама Братислав Р. Милановић је на најцелисходнији начин потврдио неке од својих важних аутопоетичких ставова, пре свега, да „поезија, ако је права, ниједну тему не може да заобиђе”, друго, да је поезија „шифровани говор времена у којем живимо” и, треће, да се својом поезијом „ослања на неке праведности” како би могла „да промисли ово време насиља, рушења, злочина, општег срозавања, разореног хуманитета и неугасле жеље за бољим светом и љубављу”.⁶

Да поезија припада и сфери ерудиције и сфери имагинације, односно ониристике или луцидног сањарења, Милановић је више пута говорио⁷, а једном таквом пролошком песмом („Сан”), отворио збирку *Плава медуза*. У том смислу, могуће је говорити о високом степену сагласја између његових аутопоетичких исказа, у којима сведочи о успостављеној *мери сна* и његове поезије, у којој ониристички садржај често представља фондус многоструких и разноврсних значењских димензија, то јест о својеврсној песничкој, стваралачкој искрености без које нема ни праве, добре поезије.

Плава медуза представља песников природан поетички ток који је изградио претходним збиркама, јер се њоме надограђују теме и мотиви „из прастаре будућности”, па је могуће тумачити је у контексту који чини са његовим претходним остварењима, али и као круну досадашњег песниковог промишљања историје, културе и прошлости, односно (осећања) савремености и (предосећања) будућности. Збирка је конципирана тако да су њени циклуси само формално целине за себе, будући да су

⁵ Исто, 23.

⁶ Исто, 21.

⁷ „Већ на почетку сам се определио да сан буде мера реалном свету, а не обрнуто. Преокренуо сам правила: за мог лирског јунака једина права мера постала је *мера сна*. Када учините тако шта, онда вам се указују несамерљиве креативне могућности” (Исто, 25).

преплети које песник успоставља на више нивоа, укључујући и оне формалне – версификацију, мелодију и риму – само наизглед од мале важности. Овде су се у складном јединству нашли мотиви историје, митологије, љубави, пролазности и смрти. Чини се да је готово могуће ставити знак једнакости између *живоћа и смрти*, односно да се та граница флуидно губи пред очима читаоца.

И када узвисује и слави (било љубавне узлете, било националне победе) – песнички субјект ламентира; али и када сетно тугује и болно тужи (над пролазношћу највећих спознаја љубави и трагедијама којима је у прошлости био изложен српски народ), он *слави* (поезију, песму и реч), јер само *реч*, односно *јесма* има божанско, творачко својство – „у стању (је) да обликује хаос и да свет постави у важећи поредак како би се између појава и ствари могле успоставити законитости тренутног живота и свеколиког памћења”.⁸ То поверење у песничку реч, односно *орфички принцип* који Милановић негује, близак је песницима неосимболистичког круга, пре свега, Бранку Миљковићу, са којим је више пута довођен у везу. Осим тога, Милановићева окренутост славној прошлости, херојском добу и величање вредности минулих времена, носи нешто од духа поезије Војислава Илића.

Па ипак, упркос тој сродности са другим песницима, Братислав Милановић је од прве збирке до најновије, био и остао аутентичан песнички глас, прави песник, а прави песник, како сам каже, „неће понављати неког другог, јер говори из себе, и то је већ само по себи ново”.⁹ А он говори узвишено, врло често у химничном тону, без патетике – о суштинском, а не маргиналном. Код њега су и туга и сета и осећање пролазности – узвишена осећања. *Кључна реч* Милановићевог песничког израза била би, дакле – узвишеност! Узвишеност је мера свих ствари, односно мера доброг нађеног израза који „свагда тежи за дисциплином маште”.¹⁰

Упркос тематској разнородности и богатству садржаја, *Плава мегуза* би се начелно могла сагледати као збирка у којој су доминантне три тематске, односно идејне целине, од којих свака стоји у вези са оном другом и свака од ње је поетски свет или поетски ентитет за себе, што, другим речима, говори о поетској концентрацији значења, коју свака песма или свака поема носи појединачно. Ове тематске целине кореспондирају на више начина и са целокупном поетиком Братислава Милановића, што је у критици раније и констатовано.¹¹

Прва целина припада орфејско-љубавном, односно античко-љубавном кругу његових песама. Важну конструктивну улогу у овим песмама има

⁸ Исто, 25.

⁹ Исто, 22.

¹⁰ Бојана Стојановић Пантовић, „Лирске ауре и тамна пространства”, у: *Братислав Р. Милановић: јесник*, 150.

¹¹ Исто, 148.

орфички мит и уопште митско наслеђе, како античко тако и српско, национално, где долази до поетског прожимања културних кодова различитих цивилизација, мада са истог географског поднебља. Том кругу припадају циклуси: „Под голубачком кулом”, „Купање богова” и „Уље, маслине и вино”. Иницијално надахнуће античким митовима у овим песмама и поемама, нека врста егзотизма или надахнућа у сусрету са Грчком надограђено је националним митовима и легендама, посебно оним везаним за Ђердап, Голубац и Дунав, где се појавила и цивилизација лепенског вира, али пре свега, снажним емотивним набојем, јер је емотивност код Милановића непрестано „на високим фреквенцијама”. Емотивност у поезији, како сâм песник сведочи, има дијалошку форму, јер више рачуна на *преображај* читаоца, него на *исповест* песника.¹²

Поема „Слово о љубави”, грађена на принципу градацијског низања („било је ту и мало љубави” – „било је ту, свакако, љубави” – „колико је само било љубави”), сажима две космогоније: ону личну, емотивну, песникову, са оном другом, општом, универзалном, у којој читав митолошки систем (прошлости) и звездани систем (будућности), учествују у поетској реминисценцији на љубав, која од емотивног физичког прелази у метафизичко, трансцендентално искуство:

Било је ту, свакако љубави
док нас чуваху шарани и змајеви
од црне звезде што кола у крви,
док су цвркутали, кликтали и рикали
модри гајеви...

И веровасмо Влашићима
да нам се овде смеши замаман сан
– на овом рубу где је Дунав за виле
и демоне, за неко ведрије доба
наместио стан.¹³

Орфички принцип јавља се овде као нужност певања у свету померених вредности, односно као принцип путем кога је једино могуће очувати *иправредносѝи*, међу којима је љубав највећа. Лирска вокација или дијалог Одисеја и песничког субјекта, Олимпа и Голупца, Егеја и Дунава, Бога и човека – односно Бога кога љубав чини човеком и човека кога љубав чини Богом – сублимирани су у поеми „Уље, маслине и вино”, истинској апотеози љубави, где се у духу античких песника пева о вину, љубави и страсти, која у окриљу богова опстојава у свету који се руши, цивилизацијама које нестају, јер је и сама божанског порекла. Предмет

¹² Б. Р. Милановић, „Песник у времену”, 32.

¹³ Братислав Р. Милановић, *Плава медуза*, СКЗ, Београд 2022, 13.

песништва, тврдио је и Дилтај, „није стварност каква постоји за неки дух који спознаје него својство мене самог и ствари, које наступа у животним односима”.¹⁴ У том смислу, Милановићеви стихови сажимају древне обрасце и личне доживљаје, градећи један посебан, ненарушив песнички свет, достојанствен и суверен. Две песме се притом издвајају као својеврсна поетска модификација српског прометејског мита, о девојци Голубани („Баба Кај” и „Голубанина молитва”), у којима мотив из народне легенде о девојци окованој над Голупцем, обједињује не само историју и егзистенцију, митологију и легенду већ и национално и родољубиво осећање („Нека сам те, Голубано, утего у ланце, / нека сам те везао за камен над водом... / Паши се не одриче, мила, могла си / да се ушушкаш у свиљу а изабрала си – / с пасјим народом”).

У духу Шелингове мисли, да песник, и када не познаје божанско, он га ипак изражава на основу своје природе, и открива, не знајући то, онима који то разумеју најскривенију тајну – а то је јединство божанске и природне суштине у којој нема супротности – Милановић и богове уводи у свој митопоетски простор Голупца, то јест спушта на земљу, у савремено доба:

Богови су ту, међу нама,
за ситнину купују вино...
А данас се још игра драма
Између њих и светлости,
– Указују зракова ости
што већ палацају над тмином.¹⁵

Та идеја, међутим, мотивисана је и нечим другим – свешћу да свет у коме данас живимо, ни издалека не личи на херојско доба оних цивилизација чији смо потомци, јер данас богове више нико не тражи на небу већ у гипсаним фигурама које се продају по тезгама. Отуда онај ироничан отклон од ефемерности и површности садашњице у његовим песмама, достојанствено прибежиште у поезију као склонишу за дух, јер „ово недоба је – права заседа” („Аристотелов трг. Голубови”).

Друга целина збирке, у тематском смислу представља прави искорак из претходне, премда се може рећи да донекле припада песмама културноисторијске инспирације. Она укључује поеме „Сто на раскршћу” и „Једна глава лута преко поља”, и у њима је доминантна историјска димензија.

Поема „Сто на раскршћу” улази у ред остварења у српској књижевности која су мотивисана трагичном судбином српског народа – посвећена

¹⁴ Вилхелм Дилтај, *Доживљај и њесништво* (Лесуні–Гейсе–Новалис–Хелдерлин), превео Саша Радојчић, Орфеус, Нови Сад 2004, 141–142.

¹⁵ Б. Р. Милановић, *Плава медуза*, 22.

је страдању више од 5.000 цивила у Краљеву, у периоду од 12. до 21. октобра 1941. године, од стране нациста, када је, како песник каже, „цела Србија [...] била обучена у црнину”.¹⁶

Међутим, оно што ову поему од свих других разликује, и због чега се може сматрати антологијском, тиче се саме структуре – која у свему подсећа на античку драму. „Сто на раскршћу” би се пре могла сврстати у драму него поему, јер садржи све елементе драме: јединство радње, места и времена, хор који уводи у радњу, као и трагичне слике стрељања, ишчекивања смрти, колективне атмосфере црнила и црнине, које су учиниле сам простор нестварним, готово митским. Сажимање и сабирање историјског и песничког искуства о Србији као „кући насред пута” код Милановића је изражено метафором „сто на раскршћу”. Хор који певањем уводи у сваку песму (певање) апострофира управо ту трагичну српску (предис)позицију:

Сви су се ушушкали испод Божјег скаута.
Што ли Србин направи кућу насред пута?¹⁷

Митски простор краљевачког стратишта у песниковој визији добија све димензије српског Хада – има своју подземну реку Златарицу, свој Олимп (Столове), своје трагичне јунаке и њихове личне судбине препознатљиве већ у насловима: „Станоје Станојевић скривен на крову фабрике вагона посматра припреме за стрељање”, „Миодраг Баталић копа заједничку раку”, „Миладин Лазаревић – утекао са стрељања”, као и слике колективног страдања у насловима: „Ишчекивање смрти у ложоници фабрике вагона у Краљеву”, „Скупљање избеглица”, „Немачки војници по други пут убијају стрељане и њихове гробове газе тенковима”. Ова својеврсна есхиловска драма има и свој врхунац или кулминацију у осмом певању „Куповање црнине”, где се у уводним стиховима хора, апострофира трагедија невиђених размера:

Префарбаше шамије, кољуље, тканине
– Никад није било да нема црнине.¹⁸

Трећу целину збирке карактерише лиризам егзистенцијалистичког профила, где песме два циклуса – „Дом старца” и „Плава медуза” – припадају егзистенцијално-сазнајној или метафизичкој равни. У њима песник сажима не само искуства прошлости већ и горка искуства суровог савременог доба у коме диктат младости, попут каквог митског бића, прождире све из чега живот чили. При томе, поема „Дом старца” у

¹⁶ Исто, 37.

¹⁷ Исто, 39.

¹⁸ Исто, 52.

средиште поетског света ставља усуд самоће старца, који остављен и заробљен у савременом казамату – старачком дому – постаје човек без идентитета, упоришта и смисла („Намигују врази – унучад, кћери – / што су га на чудну коцку довели: / он *иге* – на ништа, на све – *џе звери*, / таква су нова правила увели, / њима све стечено у дугој драми / у којој је он и од самог самљи”). Но, чак и овако снажно апострофирана коб самоће и напуштености, не губи у снази и интензитету поетске изражајности, у којој вербални спреглови и версификацијско умеће поенти-рају у чврстој композицији (најчешће секстинама), колико и у узвишеном тону трагедије (савременог доба).

На готово истоветан начин, и „Плава медуза” – и као самостална песма и у контексту циклуса којем припада – као снажна метафора смрти, егзистенцијалне и метафизичке језе или метафизичке слутње надлазећег краја – изражава песникову елиотовску страст за редом и пропорцијом, строгом версификацијом као орнаментом који краси његов песнички израз. Хармонија, уравнотеженост, мера, не одсуствују као принципи упркос оном „трагичном осећању живота” (М. Унамуно), што саму песму репрезентује као финале збирке:

Када ме са дна небеса ожеже
У одсудном часу модра медуза,
Остаће речи што сам попут мреже
Спуштао у језик уз помоћ муза
Да ми се песма са сужајом свеже
Док не утрне и та тињалица.¹⁹

Хелдерлинова мудрост да „ко промислио је оно најдубље, воли оно што је најживотније”, у Милановићевом случају се може односити на катерогије Реч, Поезија и Песма, којима даје онтолошки статус. Метапоетски аспекти његове поезије задржавају дозу ироније, не лишавајући је принципа узвишености, која за песника није никава пука арифицијелност већ права мера ствари, али и *litentia poetica* (песничка слобода) у којој остварује свој поетички и стваралачки напор да се „надиђе постојеће”.

Др Марија ЈЕФТИМИЈЕВИЋ МИХАЈЛОВИЋ
Институт за српску културу – Приштина/Лепосавић
mjmihajlovic@gmail.com

¹⁹ Исто, 97.